

KRİTER

AYLIK SİYASET, TOPLUM VE EKONOMİ DERGİSİ || ARALIK 2024 || YIL 09

SAYI 96

TRUMP 2.0: DÜNYAYI NE BEKLİYOR?

YENİDEN TRUMP'LI
BİR DÜNYANIN KODLARI
NEBİ MİŞ

YENİDEN TRUMP

TUNCAY KARDAŞ, VIŞNE KORKMAZ,
MEHMET A. KANCI, KEMAL İNAT, ORAL TOĞA,
HÜSNA T. YETİM, ALP C. ARSLAN, SAMİR
SEİFAN, M. HÜSEYİN MERCAN

DIŞ POLİTİKA

HAYDAR ORUÇ, ORKHAN VALİYEV,
SALİH KAYA, AYLIN Ü. NOI,
SONER TAUSCHER, YÜCEL ACER,
MEHMET ALACA, TUNÇ DEMİRTAŞ

ÇEVRE

MEHMET YÜCE, ELİF HABİP,
A. MENAF TURAN, CENAY
BABAOĞLU, KEREM ALKİN,
FATİH S. ESEN

SİYASET VE EKONOMİ

İSMAIL GÜLEÇ, HAMİT E. BERİŞ,
BİLAL BAĞIŞ, GLORİA SH. ÖZDEMİR,
M. TAKİ KURTOĞLU

ISSN 2456-9691

9 772458 1969000

www.kriterdergi.com

75 TL

Orkhan **Valiyev**

ovaliyev@khazar.org

Belirsizlik Çağında Türk Refleksi: Türk Devletleri Teşkilatı

Dünyanın artık çok kutuplu bir eksene doğru evrilmesi, Türk dünyasının jeopolitik ve jeoekonomik önemini de ortaya koymuştur. Bu anlamda TDT'nin varlığı uzun vadede Türk devletlerine hem sahip oldukları zenginlikleri kendi çıkarlarına kullanma hem de yerleştikleri coğrafyanın getirilerinden yararlanma imkanı sağlayacaktır. Nitekim Zengezur koridorunun açılması, bu anlamda ekonomik iş birliğinin gelişmesi açısından önem arz edecektir.

Tarihin belirli dönemlerinde ekonomi-politik kuruluşların dönüşmesinden hareketle devletlerden reflektif politikalar geliştirmeleri beklenir. Bu doğrultuda Türklük, Türk dünyası gibi kavramlar 1980'lerden itibaren hem Türkiye'de hem de bağımsızlık mücadelesine giren Türk Cumhuriyetleri'nde entelektüel ve politik eylemin ana saiki olmaya başladı. Söz gelimi 1980'lerin sonundan itibaren Türkiye'de Türk dünyası bağlamında faaliyetler vuku bulmaya başladı. Nitekim Türklük, Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesinin ana yönlendiricisi olmuştur. Hülasa yeni oluşacak düzende bağımsızlıklarını onarmış ve kazanmış Türk cumhuriyetlerine ilişkin "Türk dünyası" bağlamında politik refleks zorunluluğu, kendini göstermeye başladı.

Bu doğrultuda Türk dünyasına yönelik ilk Türk refleksi, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar" bağlamında vuku bulmuştur. Ancak belirli nedenlerden dolayı bu politikanın hedeflenen başarıya ulaşması mümkün

olmamıştır. Öncelikle ABD'nin ve liberal düzenin düşüşten önceki son hegemonyası, böylece bir teşkilatlanmaya müsaade etmemiştir. Buna ilaveten bağımsızlıklarını henüz kazanmış Türk devletlerinin yapısal ve kurumsal hazırlık düzeyi, merkez ülke olacak Türkiye'nin Birinci Karabağ Savaşı'nda görüldüğü üzere askeri, ekonomik ve politik yetersizliği, "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar" politikasının başarısının önündeki temel sorunlar olarak vuku bulmuştur. Buna rağmen hem süreç devam etmiş hem de yeni Türk devletleri, devlet olma sınavını vermeye devam etmişlerdir. Bu süreci, Soğuk Savaş sonrasında ilk "Türk refleksi" olarak kavramsallaştırmak mümkündür. İkinci aşama, yirminci yüzyılın ekonomi-politik kuruluşunun sarsıldığı 2007-2008 finans kriziyle gelmiştir. Türk Devletleri Kurucu Anlaşması olarak tarihe geçecek Nahçıvan Anlaşmasıyla Türk devletleri, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyini tesis etmiştir. Bu post-Sovyet sürecinde ikinci "Türk refleksi" olarak görülebilir. Ancak

Şura'nın yapısı, Türk devletleri arasında uyumlu iş birliği ve entegrasyon için gerekli olan ekonomik iş birliğini sağlamak için yeterli olmayacaktı. Nitekim tamamlayıcı üçüncü aşama zorunlu olmuştur. Küresel politik belirsizliğin Covid-19'la somutlaşması ve paralel olarak Karabağ'da Azerbaycan'ın tarihi zaferle işgali sonlandırması, birlik için üçüncü politik refleks için gerekli şartları oluşturmuştur. Böylelikle merkezi karargahı İstanbul olacak şekilde Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) ilan edilmiştir.

Karabağ Zaferi'nin Etkisi "Bizim Ailemiz Türk Dünyasıdır"

Karabağ Savaşı'nın post-Sovyet sonrası vuku bulan politik (statü) belirsizliğin ortadan kalkmasında ve Türk dünyasının entegrasyonunda etkili olduğu, geride kalan süreçte görülmüştür. Bu bağlamda Covid-19 pandemisi 2007-2008 finans krizinden sonra vuku bulan küresel ekonomi-politik belirsizliğin patlama noktası olarak global bir gerekçe olmakla beraber İkinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'ın tarihi zaferi ve Türkiye-Azerbaycan ilişkisinin başarılı bir sınavdan geçmesi, Türk Devletleri Teşkilatı'nın oluşumunun yerel etkeni olarak görülebilir. Zafer sonrasında Şuşa Beyannamesinin imzalanması, hem Türkiye-Azerbaycan ilişkisinin kurumsallaşması hem de üçüncü ve belirleyici "Türk refleksi" için şartları oluşturmuştur. Bu cihetiyle Türkiye ve Azerbaycan'ın politik tutumu, Şura'dan Teşkilat'a geçilme sürecinde etkili olmuştur. Şuşa Beyannamesi'nden sonra TDT liderler toplantısının Şuşa'da toplanması ve "Karabağ Beyannamesi"nin imzalanması, Karabağ zaferinin etki ve sonucunu görmek açısından önem arz etmiştir. Buna paralel olarak Azerbaycan Cumhuri-

başkanı Aliyev'in cumhurbaşkanı seçildikten hemen sonra Meclis konuşmasında Türk dünyasını Azerbaycan dış politikasının eksenine oturtacak "Türk dünyası Bizim Ailemizdir" cümlesi, geleceğe dönük dış politika söylemini de belirlemiştir. Aliyev'in Türk dünyasına ilişkin kararlı tutumu Orta Asya'nın üye devletleri üzerinde de etkili olmuştur. Zira Aliyev TDT'nin toplantılarında Türk dünyasının belirlenen başlıklar doğrultusunda ortak hareket etmesinin zorunluluğunu ifade etmektedir. Nitekim TDT'nin Bişkek toplantısında Teşkilat'ın hedeflerinin gerçekleştirilmesi için bütçenin yeterli olmadığını söyleyerek Azerbaycan'ın katkısını açıklamıştır. Hülasa Azerbaycan'ın Karabağ zaferi, Türk devletleri arasında bölgesel iş birliğinin pekişmesinde çimento rolünü oynamıştır.

Türkiye'nin Rolü: Merkez Ülke

Ali Bey Hüseyinzade'nin şiirinde, Ahmet Ağaoğlu'nun metinlerinde vuku bulan "Türk Alemi", Çarlık Rusyası Türklerinin aydınlarında ilk olarak ortaya çıkmasına rağmen Türk aleminin başarılı politik nitelik kazanması, o günün tek bağımsız Türk Devleti olan Osmanlı'da (İstanbul) mümkün olmuştur. Hüseyinzade, Akçura, Resulzade, Ağaoğlu dahil Çarlık Rusyası Türk aydınlarını İstanbul'a götüren temel saik bu husus olmuştur. Nitekim Petersburg'un sömürgeleştirme politikasına karşı milli direnç, İstanbul'da kazanılan milli bilinç ve birlikle mümkün olmuştur. Hülasa Türkiye öteden beri Türk dünyası için milli direncin kazanılmasında belirleyici bir merkez olmuştur. Nitekim Çarlık Rusyası'ndan Anadolu'ya göç etmiş aydınlar, cumhuriyetin kurulmasında etkili rol almıştır.

Ancak Türkiye, şartlar gereği zaman zaman merkez ülke olma vasfını açık şekilde yerine getirememiştir. Ancak yirmi birinci

yüzyılın bağlamı, Türkiye'nin Türk dünyasına ilişkin daha aktif politika izlemesini zorunlu kılmıştır. Nitekim Türkiye'nin askeri, ekonomik, teknolojik yönde katettiği mesafe, Türkiye'nin merkez ülke rolünü pekiştirmiştir. Türkiye sömürge geçmişiyken olmadan ayakta kalabilmiş tek Türk devleti olma ayrıcalığını muhafaza etmiştir.

Cumhuriyet'in ilanı ile ekonomi-politik kurulumunu kapalı ulusallık bağlamında oluşturan Türkiye'nin Türk dünyası politikası da kapalı ulusallık bağlamında şekillenmiştir.

Ancak yirmi birinci yüzyılın kendine has bağlam ve tehditleri doğrultusunda, devletler için değişim, bir zorunluluk olmuştur. Bu anlamda Türkiye kapalı ulusallıktan bilhassa ekonomi başta olmakla "bölgesel merkez ülke" olmaya evrilmiştir. Bu doğrultuda "Türk Yatırım Fonu'nun" (TYF) kurulması ve son olarak Bişkek'te düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı 11. Zirve toplantısında "Türk Devletleri Teşkilatı Üye Ülkeleri Merkez (Ulusal) Bankaları Konseyi"ne ilişkin mutabakata varılması ve merkezin İstanbul olarak belirlenmesi, Türkiye'nin merkez ülke olarak rolünü pekiştirmiştir. Zira İstanbul'un Türk dünyasının finans merkezi olarak belirlenmesi, teşkilatın ekonomik gelişimi ve dünyaya entegrasyonu açısından belirleyici olacaktır.

Öte yandan savaşların, çatışmaların kaçınılmaz olduğu belirsizlik çağında, askeri kapasite belirleyici olmaktadır. Bu anlamda Türkiye'nin askeri sanayisini yenilemesi ve yeni nesil silahlar üreten kapasiteye ulaşması, merkez ülke olma bakımından belirleyici olmaktadır. Nitekim İkinci Karabağ Savaşı'nda Türk devletleri arasında askeri iş birliği ivme kazanmıştır. Bu anlamıyla Türk askeri yapısı, üye devletlerin dönüşmekte ve gelişmekte olan askeri kurumları için önemli bir rol model icra etmektedir.

Karabağ Savaşı'nın post-Sovyet sonrası vuku bulan politik belirsizliğin ortadan kalkmasında ve Türk dünyasının entegrasyonunda etkili olduğu, geride kalan süreçte görülmüştür. Bu bağlamda, Covid-19 pandemisi 2007-2008 finans krizinden sonra vuku bulan küresel ekonomi-politik belirsizliğin patlama noktası olarak global bir gerekçe olmakla beraber İkinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'ın tarihi zaferi ve Türkiye-Azerbaycan ilişkisinin başarılı bir sınavdan geçmesi, Türk Devletleri Teşkilatı'nın oluşumunun yerel etkeni olarak görülebilir.

TDT'nin Önemi: Türk Devri

Moderniteyle beraber ekonomi, bireysel faaliyetlerin öznesi olarak siyasal nitelik kazanmış oldu. Ekonominin modern yapısı, devletlerin biçiminin şekillenmesinde de etkili olmaya başladı. Ancak 2007-2008 finans kriziyle yirminci yüzyılın modern ekonomi-politik kurulumu terkedilmeye başlandı. Buna rağmen süreç neoliberalizmin öngördüğünün aksine devletlerin güçlenmesini zorunlu kılacak şekilde gelişti. Ancak "iklim", "göç" gibi ulus-devletlerin tekil olarak uhdesinden gelmekte zorlanacağı sorunlar yumağı, devletleri bölgesel iş birliklerine doğru itmiştir. Öte yandan dünyanın artık çok kutuplu bir eksene doğru evrilmesi, Türk dünyasının jeopolitik ve jeoekonomik önemini de ortaya koymuştur. Bu anlamda TDT'nin varlığı uzun vadede Türk devletlerine hem sahip oldukları zenginlikleri kendi çıkarlarına kullanma hem de yerleştikleri coğrafyanın getirilerinden yararlanma imkanı sağlayacaktır. Nitekim Zengezur koridorunun açılması bu anlamda ekonomik iş birliğinin gelişmesi açısından önem arz edecektir.

Belirsizlik çağında TDT'nin yaranmasının nedeni ve önemi, Astana Zirvesi'nde kavramsal olarak önerilen "Turk Time" kavramsallaştırmasının açılımında kendini göstermektedir:

T - Tradition (gelenek)

U - Unification (birleşme)

R - Reform (yenilik)

K - Knowledge (bilgi)

T - Trust (güven)

I - Information (enformasyon)

M - Mediation (arabuluculuk)

E - Energy (enerji)

Belirsizlik çağında "Türk refleksi" olarak doğan Türk Devletler Teşkilatı'nın belirgin üstünlüğü ve farkı, birlik olmanın ana şartlarından olan ekonomik iş birliğine verdiği öneme dayanmaktadır. Bu anlamda TYF ve bankalar birliği dahil ekonomik iş birliği için atılan tarihi adımlar, uzun vadede Türk dünyasının kurumsallaşmasına katkı sağlayacaktır. Türk refleksi artık sadece tarihten ibaret değil bilakis ekonomik ve askeri iş birliğini önceleyen gerçek bir kurulumu çağrıştırmaktadır. Bu ise üye Türk devletlerinin göstermiş olduğu gelişmenin sayesinde ve belirsizlik çağının bir gereğidir. **■**

İkinci Karabağ Savaşı'nda Azerbaycan'ın tarihi zaferi ve Türkiye-Azerbaycan ilişkisinin başarılı bir sınavdan geçmesi, Türk Devletleri Teşkilatı'nın oluşumunun yerel etkeni olarak görülebilir. Zafer sonrasında Şuşa Beyannamesinin imzalanması, hem Türkiye-Azerbaycan ilişkisinin kurumsallaşması hem de üçüncü ve belirleyici "Türk refleksi" için şartları oluşturmuştur. Bu cihetiyle Türkiye ve Azerbaycan'ın politik tutumu, Şura'dan Teşkilat'a geçilme sürecinde etkili olmuştur.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatı 11. Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'ne katıldı. (TCCB / Murat Kula / AA, 6 Kasım 2024)

